

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI VE GÜNÜMÜZE YANSIMALARI**

THE DEMOCRACY RHETORIC OF DEMOCRAT PARTY

Dr. Yusuf Ziya KESKİN**

ÖZET

1950–1960 tarihsel aralığında yaşanan Demokrat Parti iktidarı uygulamaları daha sonraki süreçte; siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanda önemli etkiler yaratmıştır. Bu eksende, Demokrat Parti'nin özgürlükçü demokratik düzen ve liberal ekonomi söylemleriyle geldiği iktidardaki uygulamaları ve bu uygulamaların etkileri üzerinde durulmuştur. DP'nin 1950 yılında başlayan iktidar sürecinde ilk dört yıl ekonomik ve demokratik dönüşüm açısından önemli bir evreyi temsil etmiş, 1954 yılından itibaren ekonomik verilerin tersine dönüşü ve muhalefetin sert söylemleri, DP'nin tutum ve uygulamalarında söylemleriyle uyuşmayacak ölçüde sapmaları doğurmuştur. Özellikle tek parti iktidarı dönemi bürokratik unsurların ve üniversite öğretim üyelerinin sert muhalefeti karşısında daha da sertleşen DP, devleti ve toplumu kontrol altına alma noktasında daha totaliter bir yönetim anlayışına bürünmüştür. Bu dönem ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yapılanma günümüz Türkiye'sinin ortaya çıkmasında önemli bir role sahiptir. Kapitalist sistemin kurum ve kültürüne sahip olmadan yaşanan ekonomik dönüşüm, dış politikada ABD eksenli bir yaklaşım, siyasal hayatta patronaj ve tek adam anlayışına bağlı siyaset anlayışı ve iktidar-muhalefet ilişkilerinde yaşanan kırılmalar, günümüz siyasal, sosyal ekonomik ve kültürel yapısının ortaya çıkmasında belirleyici unsurlar olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi, tek parti dönemi, siyasal partiler, laiklik algısı, liberal ekonomi.*

ABSTRACT

The topic of the article is the democracy rhetoric of the Democrat Party during the period 1950-1960. In this context, three different separate phases have been identified in the light of the evolution and transformation of democracy rhetoric of

---

* Bu makale “27 Mayıs 1960 – 12 Mart 1971 Askeri Müdahaleleri'nin Türk Devlet Teşkilatı ve Siyaset Hayatına Etkileri” konulu doktora tez çalışmasının bir bölümü esas alınarak hazırlanmıştır.

** Erzinan Bilim ve Sanat Merkezi Sosyal Bilimler Birimi Öğretmeni

Democrat Party during years. The first phase is covered by the years 1945-1950, when Democrat Party was in opposition. In this phase, the rhetoric of democracy was based on to the idea of to strenghten democracy and to improve fundamental rights and freedoms. In the second phase covering the period 1950-1954, the rhetoric of democracy was started to slow down and the limits of the fundamental rights and freedoms began to determined in this context. The third phase covering the years 1954- 1960 reflects a period when Democrat Party moved away from democracy and established an authoritarian governance.

Keywords: *Democracy words, Democrat Party, Republican People's Party, single party period, political power struggle.*

GİRİŞ

Bıçimsel olarak cumhuriyet rejiminin kurumlarını barındıran tek parti yönetimi, kendini koruyabilmek amacıyla sıkı bir kontrol mekanizması oluşturmuş ve devlet örgütünün tamamına seçkin ve bürokratik bir dünya görüşü hâkim olmuştur. Çağdaşlaşma parolasıyla yola çıkan bu zümre; ülke ve halk için neyin iyi neyin kötü olduğuna cahil ve gelenekçi köylülerin karar veremeyeceğini ve bu konuda kolayca aldatılabileceklerine inanmıştır.

Tek Parti iktidarı kendisini toplumun modernleşmesinde tek ve vazgeçilmez olarak gördüğü için, resmi söylemin dışında bir ifadeye yaşam hakkı tanımamış, dolayısıyla bu dönemde sosyolojik anlamıyla, dönüşümü sağlayacak gerçek manada ne merkez, ne de çevre Türkiye’de henüz oluşmamıştır. Tek parti iktidarının göz ardı ettiği önemli bir husus, tarihsel sürece uygun ilerleyen tepeden inmeci modernizasyon hareketinin kimi uygulamalarının, taban tarafından içselleştirilmediği ve tabanın devlet ve toplum içerisindeki rolü noktasında önemli bir muhalefeti barındırdığı gerçeğidir. II. Dünya savaşı sonrasında dış siyasi gelişmeler, içerde ekonomik ve toplumsal kaygılar, Tek Parti yönetimini sarsmış, başlangıçta şartların zorlamasıyla kontrollü bir demokrasi modeli düşünen CHP, ilerleyen dönemde kontrolü elinden kaçırmıştır. Burada altının çizilmesi gereken belki de en önemli nokta, bu dönüşümün istemli ve demokrasi hayranlığının bir sonucu olmadığıdır.

Demokrat Parti Uygulamaları

II. Dünya Savaşı sonrası kurulan tüm partilere rağmen¹, Türkiye’de hâkim olan devletçi ve tekçi anlayışın sona ermesini sağlayan değişim sürecini, DP’nin kurulması ve geniş bir halk desteğine sahip olması başlatmıştır. Bu süreçte Anadolu’da birçok kişi; DP’nin üyelerine sağladığı kişisel çıkar seçeneğinden yararlanmak ve hatta bu seçkinlerin yerine geçmek amacıyla, siyasal parti üyeliğinin anlamını bilmeden DP’ye yönelmiştir².

DP programı iki ana görüşe vurgu yapmıştır. Partinin siyasal hedefi ülkede demokrasinin evrensel boyutta gerçekleşmesini sağlayarak, temel hak ve özgürlükleri genişletmektir³. Bunların yanında dernek kurma özgürlüğü ve tek dereceli seçim sistemi talep edilmiş ayrıca seçim güvenliği üzerinde önemle durulmuştur. Ekonomik alanda ise, özel girişimin ve sermayenin ekonominin temel unsuru olduğu belirtilmiştir. Laikliğin dinsizlik olarak algılanmaması gerektiği üzerinde durulmuş ve din özgürlüğünün diğer özgürlükler kadar önemli olduğu savunulmuştur⁴. Ancak burada vurgulanması gereken önemli nokta, DP’nin kuruluşu ve muhalefeti esnasında ortaya koyduğu bu ilkelerden iktidarı döneminde önemli ölçüde sapmalar yaşadığıdır.

¹ II. Dünya Savaşı sonrası, Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (24 Mayıs 1946), Liberal Demokrat Parti(11 Mart 1946), Çiftçi ve Köylü Partisi (24 Nisan 1946), Türkiye Sosyal Demokrat Partisi (26 Nisan 1946), İslâm Koruma Partisi (19 Temmuz 1946), Türk Muhafazakâr Partisi (8 Temmuz 1946), Türkiye Yükselme Partisi (3 Temmuz 1946), Toprak, Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi (30 Eylül 1946) gibi adlarında da anlaşılacağı gibi, değişik amaçlarla pek çok parti kurulmuş, ancak bunlar genellikle siyasal yaşamda etkin olamamış, tabela partisi olarak kalmışlardır. (Bkz: Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (10 Kasım 1938 – 14 Mayıs 1950)*, 4. Kitap, I.Bölüm, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999, ss.223–225.)

² Cem Eroğul, *Demokrat Parti – Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara 1998, s.13.

³ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler, 1859–1952*, Arba Yayınları, İstanbul 1995, s.662.

⁴ “Partimiz lâikliği devletin siyasette, dinle hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması manasında anlar ve laikliğin din aleyhtarlığı şeklindeki yanlış tefsirini reddeder; din hürriyetini diğer hürriyetler gibi insanlığın mukaddes haklarından tanır. Gerek dinî tedrisat meselesi ve gerekse din adamlarını yetiştirecek müesseseler kurulması hususunda mütehasıslar tarafından esaslı bir program hazırlanması zaruridir. Üniversite içinde yer alacak İlahiyat Fakültesi ve ilmi mahiyette mümasil müesseseler, Milli Eğitim Bakanlığının bu kabil müesseseleri gibi muhtar olmalıdır. Dinin siyaset aleti olarak kullanılmasına yurddaşlar arasında sevgi ve tesanütü bozacak şekilde propaganda vasıtası yapılmasına, serbest tefekkürü karşı taassup duygularını harekete getirmesine müsamaha olunmamalıdır”. (Bkz: *Demokrat Parti Program ve Tüzüğü*, Doğu Matbaası, Ankara 1953, ss.49–51.)

DP savunduğu liberal düşüncelerle, kısa bir zamanda yirmi üç yıldan beri tek parti yönetiminin izlediği seçkin ve baskıcı politikalarından hoşnutsuz kitlelerin sempati ve desteğini kazanmayı başarmıştır. DP, liderlik kadrosunu oluşturan yeni girişimci ve tüccarlar sınıfı ile alternatif bir seçkinler grubu olarak örgütlenmiştir. Savaş sonrasında ortaya çıkan yeni işadamları grubunun çıkarları, tek parti dönemi seçkinlerinin çıkarlarıyla paralel değildir. DP, sadece bu grubun çıkarlarını temsil etmeyen, aynı zamanda beklentileri artan köylüler ve yerel seçkinlerin de büyük kısmını temsil etmeyi amaçlayan bir parti olmuştur⁵.

CHP döneminin dinsel gruplara karşı yürüttüğü katı politika ve laiklik anlayışına karşın, DP'nin dine daha hoşgörülü yaklaşımı, köylü ve taşralıların bu yeni partiyi desteklemelerinde diğer önemli bir vesiledir. DP, aynı zamanda tek parti döneminin otoriter uygulamalarına ve bürokrasiye de karşı bir hareket olarak ortaya çıkmış ve bu nedenle de aynı görüşleri paylaşan geniş kitlelerin desteğini sağlamıştır⁶. Yükselen muhalefetin DP çevresinde toplanmasında, yöneten-yönetilen ikiliğinin netleşmesi de önemli paya sahiptir. Mevcut ideolojik algılama ve siyaset kurumunun, gelişmeler karşısında sosyolojik bir analizle çözüm üretmemesi, olayların seyrinde temel belirleyici unsur olmuştur. Günümüz siyasetinin zaman zaman toplumla yaşadığı kopukluğun temelinde de sosyal yapının ve dönüşümlerinin doğru analiz edilememesinin önemli payı vardır.

Bu dönemde batı ittifakı içerisine giren Türkiye'de, bir yandan ülkenin savunma anlayışı, ordunun yapısı ve savunma kurumları, bu yeni yapının gerekleri doğrultusunda şekillenirken, ortaya çıkan bu yeni yapı, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki sivil-asker iktidar ortaklığının sona ermesine ve askeri bürokrasinin bu ortaklığın dışında kalmasına sebep olmuştur⁷. Batı dünyası 19. yüzyılda kültürel ve sosyal gelişimin bir sonucu olarak bu dönüşümü gerçekleştirerek modern demokrasinin bel kemiğini oluşturmuştur. Batı dünyasında 19. yüzyılda yaşanan bu rekabet, Türkiye'de ancak yirminci yüzyılın ikinci yarısında başlayabilmiştir. Siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel dinamiklere dayanan bu bilek güreşi, günümüzde dahi uzlaşmaya dayalı tahammül kültürünün yerleşmesi ve güçlenmesinin önündeki en önemli etkenlerden birisidir.

⁵ Tanel Demirel, *Adalet Partisi İdeoloji ve Politika*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s.25.

⁶ Birsan Örs, *Türkiye'de Askeri Müdahaleler*, Der Yayınları, İstanbul 1996, s.151.

⁷ Ümit Özdağ, *Ordu-Siyaset İlişkisi*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1991, ss.168-169.

1950 SEÇİMLERİ VE DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI

14 Mayıs 1950 seçimlerinde, DP % 53,3 oy oranı ile 401 milletvekilliği kazanırken⁸, CHP % 39,9 oy oranı ile 69 milletvekilliği kazanmıştır. Millet Partisi % 3,1 oy oranı ile 1 milletvekilliği kazanmış ayrıca bu seçimde 9 bağımsız milletvekili de parlamentoya girmiştir⁹.

DP döneminde yapılan listeli çoğunluk sistemi sonunda¹⁰, iktidar partisi aldığı oyun çok üstünde mecliste temsil edilmiştir. Örneğin 1950 seçiminde; %53 oy'a karşılık %83,57 temsil, 1954 seçiminde; %56,61 oy'a karşılık %92 temsil, 1957 seçimlerinde ise; %47,70 oy oranına karşılık %92 temsil oranı elde etmiştir. Bu oy oranları ve milletvekilliği dağılımıyla, iktidar yüksek oranda temsil hakkı elde ederken, muhalefetin ise eksik oranlı temsili söz konusu olmuştur¹¹.

Yirmi yedi yıllık tek parti döneminde yaşanan sıkıntılar, 1950 seçimlerinde CHP'nin yaşadığı hezimette önemli rol oynamıştır. İkinci Dünya Savaşı ile daha da artan hoşnutsuzluk, Toprak Mahsulleri Vergisi, Varlık Vergisi, Milli Koruma Kanunu ve güvenlik güçlerinin bazı görevlilerinin halka karşı uyguladıkları baskılar, CHP'ye karşı muhalefeti besleyen unsurlar olmuştur. Öte yandan, DP'nin yurt çapında oluşturduğu örgütlenme, halkla bütünleşmesini sağlamış, ayrıca basının önemli bir bölümünün DP'yi desteklemesi,¹² 1950 seçimlerinden DP'yi zaferle çıkarmıştır¹³.

⁸ CHP adayı Süreyya Anamur tarafından bu durum "...Demokratlar, siyaseti ilk defa halka kadar indirmeyi ve halka mal etmeyi bilmişlerdir... Böylece köylüler, işçiler, esnaf, ticaret veya sanayi mensupları, basın insanları, şehir, kasaba ve köy toplumlarının bütün tabakaları birden sahneye çıktılar..." şeklinde ifade edilmiştir (Bkz: Cemil Koçak, *Siyasal Tarih (1923-1950)- Çağdaş Türkiye (1908-1980)*, (10.Baskı), Cem Yayınları, İstanbul 2008, s.158.)

⁹ Sadettin Bilgiç, *Türkiye'de Seçimler ve Seçim Kanunları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1995, s. 7.

¹⁰ Çoğunluk sistemi basit bir düşünceye dayanır. Bir seçim çevresinde en çok oyu alan parti, o seçim çevresindeki milletvekilliğini ve milletvekilliklerinin tümünü alır. (Bkz: Yılmaz Aliefendioğlu, "Seçim Sistemleri ve Siyasal Etkileri," *Gündem, Çankaya Üniversitesi*, Sayı:21, Nisan 2005, s.11.)

¹¹ Erdoğan Günel, *Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üstündeki Etkileri*, Turhan Kitabevi, Ankara 2005, s.159.

¹² Dünya Gazetesi sahibi ve başyazarı Bedii Faik, DP'nin iktidar olmasında basının rolünün çok büyük olduğunu ifade ederek şunları söylemiştir: " Bayar bunu çok güzel ifade etmiştir. Biz bir gazeteci heyeti olarak kendisini ziyarete gittiğimiz zaman, bize demişti ki: "Bir kuş, olarak, kanadımıza kuvvetin sizlerden geldiğini biliyoruz.' Matbuat kanununun tadilini isti-

Demokrat Parti iktidarı ile parlamentonun yapısı büyük ölçüde farklılaşmıştır. Çok partili sisteme geçişle birlikte, yasama organının yapısı serbest meslek sahipleri ve girişimciler lehine değişmiştir¹⁴. Muhalefete iktidar yolunun açılmasıyla, bürokratlar tek parti dönemindeki üstünlüklerini yitirmiş, halk; asker, bürokrat ve aydın kesiminin iktidarına ortak olmuştur¹⁵. Osmanlıdan bu yana, ilk defa geleneksel yönetici grupların dışında bir grubun siyasi hayatta sivrilmesiyle, bürokrasinin siyasi iktidarla var olan işbirliği de sona ermiştir. Kamu kesiminin öncülük ettiği ve denetiminin büyük ölçüde bürokrasinin elinde olduğu ekonomik düzen yerine, özellikle ticaret ve sanayi alanlarında özel sektörün öncülüğünü esas alan yeni bir ekonomik düzene geçilmiştir. Bu dönüşüm, siyasi gücü azalan bürokrasinin ekonomik gücünün azalmasını da beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte, dört yılda bir sandık başına giderek vekillerini belirleyen halkın, bu vekillerin çıkardığı yasaların uygulanmasında yine bürokrasiye mahkûm olduğu da ayrı bir gerçektir.

Bu dönemde uluslararası gelişmeler de Türkiye lehine gelişmeye başlamıştır. Soğuk Savaşın iki temel aktörü ABD ve SSCB, etkinlik alanlarını genişletmek amacıyla rekabete girişmiş, jeopolitik açıdan çok önemli hale gelen Türkiye'ye yakınlaşmaya çalışmışlardır. ABD; SSCB'nin yayılcı politikalarına karşı bölge ülkelerine yönelik başlattığı Truman ve Marshall yardımları, bu dönemde Türkiye'yi askeri ve ekonomik olarak rahatlatmıştır. Ekonomide her ne pahasına olursa olsun, büyüme stratejisinin benimsenmesiyle Türk ekonomisi 1950 yılından itibaren çok hızlı bir şekilde büyümüştür¹⁶.

---

yorduk. 'Müsterih olun, o kanun çıkacak' dedi. (Bkz: Nazlı Ilıcak, "15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor", Cilt II, Kervan Yayınları, İstanbul 1975, s.460.)

¹³ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004, s.178.

¹⁴ Mümtaz Turhan, "Siyasal Elitler- Gündoğan", Ankara 1991, s.165, Ayrıca Bkz: Cemal Altan, Türkiye'de 1950-1960 Dönemi Milletvekillerinin Sosyolojik Özellikleri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 22, (Aralık 2008), s.30.

¹⁵ Bu dönemde bürokrasinin halka bakışı ile ilgili olarak özellikle halk arasında anlatılan bir olayda; Dönemin Ankara Valisi Nevzat Tandoğan; Osman Yüksel Serdengeçti'nin kendisi hakkında konuştuğunu işitince tutuklanmasını istemiş, makamına getirildiğinde Serdengeçti'ye "Ulan Öküz Anadolu! Sizin milliyetçilikle, komünizmle ne işiniz var! Milliyetçilik lazımsa bunu biz yaparız. Komünizm gerekirse onu da biz getiririz. Sizin iki vazifeniz var: Birincisi çiftçilik yapıp mahsul yetiştirmek, ikincisi askere çağırdığımızda askere gelmek!" (Bkz: Aziz Üstel, 'Öküz Anadolu sen nerden benim efendim oluyorsun!', Star, 5 Ocak 2012).

¹⁶ İlker Parasız, *Türkiye Ekonomisi; 1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa 1998, s.15.

Bunun yanında Marshall Yardımı ile başlayıp günümüze kadar devam eden, dışa bağımlı bir ekonomi, ürettiği ile yetinmeyip, daha fazlası için dışarıya el açan, bunun içinde bağımsızlığından tavizde bulunmaya başlayan bir Türkiye modeline kayış sürecini de başlamıştır. Kapitalizmin reel değerlerine sahip olmadan ortaya çıkan kapitalist anlayış, evrensel boyutta rekabetten uzak, devlet desteği ile palazlanan ve kamu kaynaklarıyla beslenen yeni yetme bir sınıfı ortaya çıkarmış, bu sonuç da mevcut yapıyla mağduriyeti artan kitlelerin muhalefetini arttırmıştır.

Türkiye de yaşanan bu iktidar değişimi aynı zamanda önemli boyutta sosyal ve kültürel değişimi de beraberinde getirmiştir. Şehirli ve bürokrasiye yakın CHP uygulamalarına karşı, DP daha kırsala ve köylüye yönelik politikaları ön plana çıkarmıştır. 1950–54 yılları arasında Türkiye de yaşanan ekonomik gelişmeler, özellikle kırsal alanda refah seviyesini arttırmıştır. Bu dönemde Makineli tarıma geçiş teşvik edilmiş, ekilebilir toprakların oranı %60 artmıştır¹⁷. Tarımın ortalama büyüme hızı %13,2'yi bulmuş ve %9,2'lik sınaî büyüme hızını belirgin bir biçimde aşmıştır. Tarım kesiminin milli gelir içindeki payı 1946–47 ortalaması olarak %43,6 iken, 1952-53'de bu oran %44,7'ye çıkmıştır¹⁸.

Ayrıca yaşanan diğer bir önemli değişim, ortaya çıkan hızlı nüfus artışı olmuştur. 1940–1945 döneminde nüfus artış hızı %1.702 iken bu oran 1950–55 döneminde %2,775'e ve 1955–60 döneminde de %2,853'e yükselmiştir¹⁹. Bu nüfus artışında doğum oranının artması kadar, ölüm oranlarının düşmesi de etkili olmuştur.

DP döneminde kırsal kesimin sübvansiyonlarla desteklenmesi, makineleşmenin tarımsal üretimde etkinliğinin artması, buradaki nüfusun yatay hareketliliğini hızlandıran ve kitlesel boyutlarda kentlere göç sürecini başlatan unsurlar olmuştur²⁰. Kitlesel göç hareketi, Türkiye'nin hem kırsal hem de kentsel mekânlarında önemli boyutlarda bir değişimin yaşanmasının önünü açmıştır. Kentsel mekânlarda ortaya çıkan bu değişim, yeni toplumsal sınıfların oluşmasına zemin hazırlarken Türkiye'de siyasetin merkezinde de yeni

---

¹⁷ 1950 yılında tahıllar ve diğer bitkisel alanlar 9868 bin hektar iken bu oran 1955 yılında 14556 bin hektara yükselmiştir.(İstatistik Göstergeler, DİE, 1923–2007)

¹⁸ Ülkü İleri, *Türkiye'de Toplumsal Değişimin Çalışma İlişkileri Üzerindeki Etkileri*, Tühis Yayınları, Ankara 2009, s.209.

¹⁹ Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1950'den Günümüze*, İmge Kitapevi Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2000, s.55.

²⁰ Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye*, (26.Basım), Remzi Kitapevi, İstanbul 2000, s.151.

bir çevrenin oluşmasına neden olmuştur. Kentlerin çekiciliğinden ziyade, kırsalın iticiliğinden kaynaklanan kitlesel göçler, etkisini özellikle atmışlı yıllardan itibaren gösterecek, siyasi, sosyal ve kültürel bir bütünlük arz etmiştir. Ortaya çıkan bu yeni toplumsal katmanlar, özellikle 27 Mayıs sonrasında Türk siyasetinin farklı renklerini oluşturmuştur. Bunun yanında siyasal ve ekonomik dönüşüm, beraberinde sosyal dönüşümü harekete geçirerek, günümüzde dahi devam eden sanayileşme ve kentleşmeye bağlı problemleri de üretmiştir.

Genel siyaset anlayışı itibari ile daha liberal ve özgürlükçü bir yaklaşım içerisinde bulunan DP, din konusundaki hassasiyetinin bir sonucu olarak, 16 Haziran 1950'de Türkçe ezan yerine Arapça ezan okunmasının önündeki engeli kaldırmıştır²¹. Bu karar orduda rahatsızlık yaratmasına²² rağmen DP din alanına yeni serbestlikler tanımaya devam etmiştir. Nitekim din eğitimi genişletilerek bu konuda verilecek eğitim ailelerin isteğine bırakılmış, imam hatip okullarının sayısı arttırılmış ve cami yapımında ciddi bir artış görülmüştür²³.

Ancak DP, bu olumlu gelişmelerin yanında, söylemleriyle hiç uyuşmayan uygulamalara da imza atmıştır. TBMM 8 Ağustos 1951'de, CHP'ye bağlı bir örgüt olan Halkevleri ve Halk odalarını devletleştiren yasayı kabul etmiştir²⁴. Ayrıca DP iktidarı, CHP iktidarının son döneminde başlatılmış olan Köy Enstitülerini yok etme projesini tamamlayarak, Şubat 1954'te Enstitüleri klasik öğretmen okullarına dönüştürmüştür²⁵.

DP'nin birinci döneminde özellikle ekonomik alanda yakalanan başarı sonunda, 2 Mayıs 1954 seçimlerinde DP 503, CHP sadece 31 sandalye kaza-

²¹ Bilinenin aksine bu süreçte ezanın yeniden Arapça okunmasına CHP tarafından da karşı çıkılmamıştır. CHP Trabzon milletvekili, Cemal Reşit Eyüpoğlu meclis görüşmeleri esnasında, partisinin ibadet dilinin Türkçe olmasını yeğlediğini ancak ulusal bilincin bu konuyu halledeceğinden ötürü, CHP'nin Arapça ezan meselesine karşı gelmeyeceğini açıklamıştır. (Bkz: Başak Ocak Gez, "Türkçe Ezan Meselesi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. II, Sayı: 6-7, İzmir 1997, ss. 163-164, Ayrıca bkz: 5665 Sayılı Türk Ceza Kanununun 526 nci Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, (1950), *T.C.Resmî Gazete*, Sayı:7335, 17 Haziran 1950)

²² Mehmet Ali Birand, *Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu*, (6.Baskı), Milliyet Yayınları:136, İstanbul Mart 1993, s. 85.

²³ Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s.339.

²⁴ Neşe Yeşilkaya, *İdeoloji ve Mimarlık*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s.80

²⁵ İleri, s.205.

nabilmiştir. Bu sonuçlar üzerine, ulusal iradeyi tek belirleyici olarak gören Başbakan Adnan Menderes, izledikleri politikanın halktan destek gördüğünü ve değiştirilmeye gerek olmadığı sonucunu çıkarmıştır²⁶. DP'nin ikinci kez iktidara gelişi daha çok Menderes'in katkılarıyla gerçekleşmiştir. Bu sonucun ardından Menderes, kendisini adeta tek başına bir parti olarak görmeye başlamış, bu durum da tek adam yönetimine doğru gidilmesine yol açmıştır²⁷. DP'nin ikinci dönem seçimleri de kazanmasına rağmen, devleti, orduyu, yargıyı, üniversiteleri ve basını mutlak olarak elinde tutamaması, kontrolü sağlamak adına baskıcı bir tutuma bürünmesine de sebep olmuştur²⁸. 1954 seçimlerinde CHP'ye oy verdiği için Malatya bölünerek Adıyaman ili kurulmuş, Kırşehir CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın memleketi olması dolayısıyla ilçe haline getirilmiştir²⁹. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na muhalefet etmekten CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek ve CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı tutuklanmıştır³⁰. Demokrasinin algılanmasında CHP'den farklı bir tutuma sahip olmayan DP bu alana söylemleriyle farklılık getirmiş, uygulamada ise çoğunluğun her şeyi yapmaya hakkı vardır anlayışıyla fütursuzca davranmıştır.

İktidarın baskıcı yönetimi, muhalefet üzerinde baskı kurması, ekonominin kötüye gitmesi ve enflasyonun artması ile DP, kentli tabanının ve üniversite üyelerinin desteğini kaybetmeye başlamıştır. Bununla birlikte enflasyondan ilk etapta etkilenmeyen kırsal kesimin desteğini korumuştur³¹. Savaş döneminde yaşanan ekonomik sıkıntıların ve jandarma baskısının sorumlusu olarak CHP'nin algılanmasının bu sonuçta önemli etkisi olmuş ayrıca CHP'nin laiklik anlayışından kaynaklanan kötü anılar da bu desteğin devamında etkili olmuştur.

27 Ekim 1957 seçimlerine gelindiğinde, DP'nin 424, CHP ise 178 sandalye kazanması, DP'nin gücünü devam ettirmesine rağmen toplumun bazı kesim-

---

²⁶ Stanford Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt II, E Yayınları, İstanbul 1982, s.483.

²⁷ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecindeki Türkiye (1945–1980)*, (3. Baskı), (Türkçesi: Ahmet Fethi), Hil Yayınları, İstanbul 2007, ss.63–64.

²⁸ Ahmad, s.48.

²⁹ Mete Tunçay, *Siyasal Tarih (1950–1960), Çağdaş Türkiye 1908–1980 Türkiye Tarihi:4*, (Derleyen: Sina Akşin), (4. Basım), Cem Yayınevi, İstanbul Ekim 1995, ss. 179–181.

³⁰ Emre Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1997, s. 166.

³¹ Eroğul, ss. 164–167.

lerindeki desteğini kaybettiğini de ortaya çıkarmıştır. Çünkü DP iktidarı, zaman içinde CHP'yi eleştirdiği konuma kendisi gelmiştir. CHP, ilk demokrasiye geçiş denemelerinde herhangi bir parti içi ya da dışı muhalefete tahammül edememişse, süreç içerisinde DP de aynı konuma gelmiş, hiçbir şekilde muhalefete tahammül edemeyen bir tavır takınmıştır³². İç siyasette bunlar yaşanırken, dışarıda meydana gelen bir olay DP'nin baskıcı tutumunu daha da artırmasına vesile olmuştur. 14 Temmuz 1958 tarihinde, Irak'ta gerçekleştirilen devrim, DP'nin kendisine yönelik bir askeri müdahale gerçekleştirilebileceği düşüncesine yol açmıştır. Bu düşünce sonucu, DP özellikle muhalefet partisine karşı baskıcı uygulamalarını daha da artırmıştır. Bu süreçte DP hükümeti, muhalefeti ve özgürlükleri kısıtlayıcı sert idari ve hukuki önlemlere başvurmuş, ülke içinde ciddi krize yol açacak “*Vatan Cephesi*” adlı kitlesel örgütlenme hareketi başlatmıştır. Bu harekete katılanlar vatanperver ilan edilerek, katılma listeleri radyoda ilan edilmeye başlanmış, katılmayanlar ise değişik metotlar kullanılarak siyasal baskılara maruz kalmıştır³³. Toplumdaki değişim ve talepleri doğru okuyamayan DP, toplumu ikiye bölüp, toplumsal birliği bozacak sonuçları olan, tehlikeli bir siyasal uygulamaya başvurmuştur. Bu uygulama ilerleyen yıllarda partilerin temel siyaset tarzı haline gelmiş, keskin söylemler ve çıkışlarla mevcut tabanı koruma ve genişletme amacı güdülmüştür.

DP'nin uygulamaları, genç cumhuriyet kuşaklarını, Kemalist rejime karşı tehdit oluşturabilecek bir yapının ortaya çıkmasına neden olabileceği düşüncesiyle kaygılandırmıştır. DP iktidarının, laikliği zayıflattığı iddiaları, aydınların ve üniversite öğretim elemanlarının tepki ve protestolarına sebep olmuştur. Muhalif basın kuruluşlarının bu dönemde iktidar tarafından baskı altına alınması ve gazete kapamalar, iktidar-muhalefet gerginliğini daha da arttırmıştır³⁴.

İktidar ile muhalefet arasındaki ilişkileri geren etkenlerden birisi de; CHP lideri İsmet İnönü ve DP lideri Adnan Menderes'in kışkırtıcı sayılabilecek konuşmalarıdır. Menderes'in DP'li milletvekillerine hitaben: “*Siz isterseniz hilafeti bile getirebilirsiniz, orduyu yedek subaylarla bile idare edebilirim, odunu aday göstersem milletvekili seçilir.*” sözlerine karşılık, İsmet İnönü'nün: “*Çareler tükenince ihtilal mübah olur, sizi ben bile kurtaramam.*” gibi sözleri, zaten bir hareketlilik içerisinde olan orduda, itici bir unsur ol-

³² Ahmad, s.134.

³³ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, ss.187 – 188.

³⁴ Ahmad, s.136.

muştur³⁵. Bu karşılıklı atışmalar; Menderes'in İnönü'ye karşı sağduyu kaybının bir örneği olduğu gibi, on yıl boyunca İnönü'nün Menderes'i yıkmak için kullandığı taktiği de göstermektedir. Muhalefetin mücadelesi sertleştikçe Demokrat Parti hırçınlığını artırmış, bu yolda elindeki iktidar gücünü de kullanmaktan da çekinmemiştir³⁶.

DP iktidarı ekonomik alanda, 1954 yılından itibaren problemler yaşamaya başlamıştır. Tehlikenin ilk belirtisi dış ticarete ortaya çıkmış, DP hükümetinin ilk yıllarındaki elverişli koşullar, 1954 yılında Kore savaşından sonra ortadan kalkmıştır. Savaş Türkiye'nin geleneksel ihraç maddesi olan tarım ürünlerine olan talebi ve dolayısıyla bunların dünya piyasalarındaki fiyatlarını arttırmışken, savaşın sona ermesi hem talebi hem de fiyatların düşmesi sonucunu doğurmuştur. Bunun ekonomiye etkisi oldukça ağır olmuştur³⁷. Alınan borçların geri ödenmesinin giderek zorlaşması üzerine, 4 Ağustos 1958'de dolar, TL karşısında 2,2 misli değerlendirilerek 1 dolar 9 TL'ye çıkarılmış ve aynı yıl enflasyon oranı %40'a ulaşmıştır. DP'nin son döneminde zamlar bütün ürünlere yansımış, bazı ürünlerde 10 yıl içerisindeki artış oranları büyük boyutlara ulaşmıştır. Maaş ve ücretlerdeki artışlar ise, bu hayat pahalılığının yükseliş hızına göre çok geride kalmıştır³⁸. Tüccar, işadami, yatırımcı ve çiftçi kesimi yararına izlenen ekonomik politikalar, ilk dönemde bu kesimlerden DP'ye büyük destek sağlamışsa da, enflasyonun yükselmesi ve ithalatın sınırlandırılması ile piyasada bazı malların bulunmaması, halkta hoşnutsuzluğu arttırmıştır³⁹.

Bu gelişmeler ordu içindeki DP aleyhtarı faaliyetlerin artmasına da neden olmuştur. Ordu içinde artan örgütsel faaliyetler, fazla gizli kalamamıştır. Siyasi çevrelerde, orduda hükümete karşı bir komplonun ortaya çıkarıldığı ve birçok subayın tutuklandığı yolunda söylentilerin yoğunlaşması üzerine, hükümet tarafından 16 Ocak 1958'de dokuz subayın tutuklandığı resmen açıklanmıştır⁴⁰. 9 Subay olayı ile ilgili soruşturma dört ay sürmüştür; Tümgeneral Cemal Tural başkanlığındaki askeri mahkeme 26 Mayıs 1958 günü, sa-

³⁵ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam III. Cilt 1950–1964*, (6. Basım), Remzi Kitabevi, İstanbul Kasım 2000, s.258.

³⁶ Eroğul, ss.168–169.

³⁷ Yaşar Baytal, “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950–1957)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 40, (Kasım 2007), s.556.

³⁸ Aydemir, ss. 262–263.

³⁹ Örs, ss.153–154.

⁴⁰ Eroğul, s.140.

nıklardan sekizi hakkında beraat kararı almış, muhbir Binbaşı Samet Kuşçu ise, orduyu isyana teşvik etmekten iki yıl hapse mahkûm edilmiştir⁴¹. Aslında bu sonuç, asker-siyaset ilişkilerinde tam bir kırılma noktasıdır. Mahkeme sonucunda zanlıların tamamının beraat edip de suçu ortaya çıkarmanın cezalandırılması, asker içerisinde var olan cuntaları daha da cesaretlendirmiştir. Bu süreçte Menderes'in gelişmeler karşısındaki pasif tavrı, sonraki olaylarda önemli rol oynamıştır⁴².

Bu dönemde, iktidar ile muhalefet arasındaki iplerin tamamen kopma noktasına gelmesi 18 Nisan 1960 tarihinde Mecliste Kabul edilen "*TBMM Tahkikat Encümenlerinin Vazife Salahiyetleri Hakkında Kanun*" sonunda yaşanmıştır⁴³. Bu kanun, meclis içinden seçilecek on beş kişilik bir komisyonun muhalefet ve bir takım basının faaliyetleri hakkında soruşturma yapmasını ve suçlu gördüklerinin yargılanmasına karar verme yetkilerini vermiş, ayrıca komisyonu gazete ve dergi kapama yetkisiyle donatmıştır⁴⁴. DP iktidarının muhalefet ve basınla ilişkilerinin alabildiğine gerginleştiği bir dönemde, çıkarılan bu kanun muhalif basının söylemlerini daha da sertleştirmesine yol açmış, gelişmelerden güç alan muhalefet, daha sert ve tavizsiz söylemler geliştirmiştir⁴⁵.

⁴¹ Öztürk, s.69.

⁴² Samet Kuşçu bir mülakatta gelişmeleri şöyle yorumlamıştır: "...Yanındaki adamlar yanlış yönlendirmişler. Menderes'in Özel Kalem Müdürü Muzaffer Ersü, asker kökenliydi. Cuntayla irtibatlıydı. Bilgileri ulaştırmamış veya yanlış aktarmış. Milli Savunma Bakanı ve yaveri de örtüyor üzerini. İhmal, vurdumduymazlık ve uyutma var".(Bkz: Aksiyon, Sayı:861, 06.06.2011)

⁴³ Tahkikat Komisyonu'nun DP Meclis Grubu'nda müzakeresinden sonra bir bildiri yayınlanmış ve bu bildiride "*Cumhuriyet Halk Partisi'nin yıkıcı gayri meşru ve kanun dışı faaliyetlerinin memleket sathında cereyan tarzı ve bunların mahiyeti ve hakikatlerinin nelerden ibaret olduğunu tahkik ve tesbit etmek ve bununla beraber memleketin her tarafında yaygın bir halde görülen kanun dışı siyasi faaliyetlerin muhtelif sebeplerine intikal etmek, ezcümle matbuat meselesini, adli ve idari mevzuat ve bunların ne surette tatbik edilmekte olduğunu tetkik ederek bir neticeye varmak üzere Meclis Tahkikatı açılmasına karar verildiği*" açıklanmıştır. (Bkz: Pınar Kaya Özçelik, "Demokrat Parti'nin Demokrasi Söylemi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 65(3), Ankara 2010, s.184)

⁴⁴ Eroğul, s.236.

⁴⁵ "Her şey önümüzdeki günlerin elektrikli bulutlar getirdiğini göstermektedir. DP muhalefetinin kesifleşen kampanyasına tahrik ve tertipler görmüş, asabileşmiştir. CHP ise artık çok kuvvetlendiği hissine sahiptir. Bu kanaatin verdiği güvenle iktidara karşı mücadelesini, boyun eğmeden yürütmek azminde görünüyor. Bu haleti ruh iyedeki iki cephenin Mecliste bugün başlayacak müzakereler sırasında çatışmalara yol açmalarından korkuluyor." (Bkz: *Milliyet*, 18 Nisan 1960.)

Bu kanun, iktidara olan tepkileri daha da arttırmış, iktidara karşı yürütülen eylemlerin ve sokak gösterilerinin doruğa çıkmasına yol açmıştır. Nihayetinde 21 Mayıs'ta Ankara'da Harp Okulu öğrencilerinin başlarında subay ve komutanlarıyla yürümesi, DP iktidarının sonunu hazırlamıştır⁴⁶.

DP iktidarı bir kısım basın ve muhalefete itham edilen suçlamalarla ilgili olarak, normal adli mekanizmaları harekete geçirip varsa suçluları cezalandırmak yerine, konunun Meclis' te kurulacak bir komisyon aracılığıyla soruşturmasını tercih etmiştir. Bu süreçte DP yanlısı Zafer Gazetesi Başbakanın tüm radyo ve mitinglerdeki konuşmalarını eksiksiz vermeye çalışmıştır⁴⁷.

1950 tasfiyeleri ile ordu üzerinde otoritesini kuran DP'nin orduyu önemsemediği, askeri küçük düşürmeye çalıştığı ve bazı DP yöneticilerinin ordu düşmanlığı yaptığı iddiaları, ordunun tepkisine sebep olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ordu içinde ortaya çıkan yığılmalar, maaş ve ücret azlığı, tıkanıklığı gidermek için yapılan tasfiyeler, ordudaki huzursuzluğun temelini oluşturmuştur. Siyasi atmosferin giderek ısınması, sokak eylemleri ve ekonomide yaşanan tıkanmalar ordudaki huzursuzluğu daha da arttırmıştır. Emekli olan Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel, 3 Mayıs günü veda mesajıyla birlikte 13 maddelik uyarı mektubu hazırlamış ve Başbakan Adnan Menderes'e ulaştırılmak üzere Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e vermiştir. Gürsel mektubunda bütün kötülüklerin kaynağı olduğuna dair memlekette genel bir kanaat bulunan Cumhurbaşkanı'nın istifa etmesi, bazı bakanların değiştirilmesi, İstanbul ile Ankara vali ve emniyet müdürlerinin değiştirilmesi gibi taleplerde bulunmuştur. Gürsel mektubunda ayrıca hükümetin yaptıklarının yetersizliğinden şikâyetle iyi şeylerin de yapıldığını, ancak bunları sömürge idarecilerinin de yapmış olduğunu belirtmiştir. Gürsel; Cumhurbaşkanı'nın istifa etmesini ve yerine A. Menderes'in getirilmesini yegâne kurtuluş çaresi olarak önermiştir⁴⁸. Bu ve benzeri gelişmeler, çok partili döneme geçildikten sonra, profesyonel askerin de sivil aydınlar gibi siyasetle ilgilenmelerinde etkili olmuş, ordu içerisinde gruplaşmalara ve iktidara karşı gizli oluşumların uç göstermesine sebebiyet ver-

⁴⁶ Sedef Bulut, *Muhtıra Sonrası Demokratikleşme Hareketine Örnek Model Olarak 1973 Genel Seçimleri*, Berikan Yayınevi, Ankara 2007, s. 28.

⁴⁷ "...Perde kalktı, sahne meydana çıktı, kavuklar devrildi, başlar milletimizin gözleri önündedir. Bu fesat yuvalarını dağıtmak, membalarını kurutmak, milletimizi huzura kavuşturmak bizim için elbette mukadderdir." (Bkz: Zafer, 1 Mayıs 1960.)

⁴⁸ Örsan Öymen, *Bir İhtilal Daha Var*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1986, s.214

miştir⁴⁹. Burada göz ardı edilmemesi gereken diğer bir husus, bir kısım siyasilere ve aydınların etkin muhalefet kanadı içerisinde almaya çalıştıkları Silahlı Kuvvetler mensuplarının daha sonra asli görevlerine dönme konusunda gösterdikleri isteksizliktir.

İktidara karşı ortaya çıkan protesto gösterilerinin en ünlülerinden birisi olan “555K” Mitingi Kızılay’da büyük bir kalabalığın oluşmasına neden olmuştur. Adnan Menderes, Kızılay’da göstericileri yatıştırmak için göstericilerin arasına girmiş, ancak göstericilerin elinden bir gazetecinin arabasına bindirilerek kurtarılabilmektedir⁵⁰. Bu olaylar esnasında sıkıyönetimde görevli subayların görevlerini yapmadıkları, ayrıca protestoculara yol gösterip, yardımcı oldukları iddiaları bu dönem ordu-hükümet ilişkileri açısından da önemli bir göstergedir⁵¹.

1.2.3.DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI ÜZERİNE

1950–60 arası yaşanan Demokrat Parti dönemi, Türk siyaset hayatında önemli bir dönemeci ifade eder. Bu süreçte, demokratikleşme, ekonomik dönüşüm ve dünya ile bütünleşme açısından önemli bir gelişim yaşanmış, ancak bu gelişmelerin yanında etkileri günümüze kadar süren kimi problemler uygulama ve anlayışları da içerisinde barındırmıştır. DP’nin on yıllık iktidarı döneminde, ekonomik alanda dönüş noktası 1954, siyasal alanda ise dönüş noktası 1955’tir. Kısacası DP önceleri yükselen bir çizgi izlemiş, ekonomik, siyasal ve sosyal dengelerin değişmesiyle, hızlı bir düşüşe geçmiştir.

1950 seçimleri sonucunda ezici bir çoğunlukla iktidara gelen DP, başlangıçta özellikle ekonomik alanda önemli bir büyüme yakalamıştır. DP’nin ilk yıllarında elde ettiği başarının temelinde, toplumun hayat standartlarında gerçekleştirdiği atılım bulunmaktadır. 1950–1953 yıllarını kapsayan ilk dört yılda, ulusal gelir neredeyse yüzde kırk oranında artmıştır. Bu ilerlemenin esas kaynağı, tarım kesimi olmuştur. Bu yönüyle Demokrat Parti döneminin Türkiye’de yarattığı en önemli değişim, kırsal kesimin hayat standartlarında yarattığı belirgin bir iyileşme ve gelişmedir. CHP’nin iktidar yıllarında köylünün ağır vergilere tabii tutulması, devlet yatırımlarından yeterince pay alamaması gibi eksikler DP döneminde büyük ölçüde ortadan kaldırılmış, kırsalda önemli bir refah artışı sağlanmıştır. Bu gelişmelerin Türkiye’nin

⁴⁹ Öztürk, ss.65–67.

⁵⁰ Aydemir, s. 695.

⁵¹ Erdoğan Günel, *Türkiye’de Demokrasinin Yüz Yıllık Serüveni*, Karakutu Yayınları, İstanbul 2009, s. 142.

demokrasisi üzerindeki en önemli etkisi, günümüze kadar uzayacak kırsal kesimin sağ ve daha muhafazakâr partilere, sol ve şehirli unsurların da CHP üzerinde odaklanması olarak gerçekleşecektir.

DP devletin elinde boş duran toprakların önemli bölümünü köylüye dağıtmış, meraları kısmen ekim alanı haline getirmiştir. Bu uygulama hem tarım alanını genişletmiş, hem de kırsal alanda yeni istihdam imkânı sağlamıştır. Bunun yanı sıra, tarımda hızlı bir makineleşme sağlanmış, traktör sayısını kısa zamanda on katına çıkarılmış, köylüye bol ödünç para dağıtmış, tarım ürünlerinde yüksek fiyat siyaseti uygulayarak tarım kesiminin zenginleşmesine hizmet edilmiştir. İklimin tarımsal üretim için beklenenden iyi gitmesi ve Kore Savaşı nedeniyle tarım ürünlerine dış talebin artması, bu yönde girilen çabaların daha da etkili olmasını sağlamıştır. DP'nin milli gelir atılımı, tarım kesimiyle de sınırlı kalmamıştır. Karayolu ve köprü yapımı bu dönemde çok hızlanmış, demir ve bakır cevheri üretimi önemli ölçüde artmış, şeker, çimento ve dokuma alanlarında büyük ilerlemeler sağlanmıştır. Özellikle tarım kesimine yönelik politik uygulama ve ulaşım alanında sağlanan yeni kolaylıklarla, ülkede önemli bir gelişim yaratılmıştır⁵². Bu ekonomik gelişmenin finansmanı, Truman Doktrini sonrasında tamamlayıcı bir unsur olarak ABD tarafından devreye sokulan Marshall Planı ile sağlanmıştır. Marshall Planı ile tarıma yapılan yatırım, tarımda kullanılan malzemenin kalitesinin ve teknolojisinin yükselmesine ve Türkiye'nin büyük bir tarım hamlesi yaparak üretimini arttırmasına önemli bir katkı sağlamıştır. 1948–1952 yılları arasında alınan bu ekonomik yardım ile 1950'lerin başlarında Türkiye, dünyanın en önde gelen buğday üreticilerinden biri olmuştur. Bu olumlu gelişmelerinin yanında cumhuriyet sonrası yakalanan ekonomik bağımsızlık bu dönemden itibaren su almaya başlamış, dış ticaret açığı da büyümeye başlamıştır. Her şeyden önce tarımın modernizasyonu için ABD'den sağlanan teknik malzemenin, onarım ve yedek parça olarak dışa bağımlı olması, kaynağın tekrar yurt dışına çıkışını zorunlu kılmıştır. Bunun yanında ABD'nin yardım koşulu olarak sunduğu karayollarının geliştirilmesi şartı, demiryollarının önemini kaybetmesiyle sonuçlanmış, karayollarına yönelik araç, yedek parça ve petrol alımı, dışa bağımlılığını daha da arttırmıştır. Marshall Planı ile yaşanan süreç, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türk kamuoyundaki imajını güçlendirmiş, Türk kamuoyunda Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı büyük bir ilgi ve hayranlık yaratmıştır. Bu bakış açısındaki değişim, Türkiye'yi Küçük Amerika olma sürecine sokmuştur. Marshall Planı ile yaşanan

---

⁵² Eroğul, s.276.

bu süreç, Türkiye'nin var olan iç ve dış dengelerinde büyük değişimlere neden olmuş, Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin yönünü de büyük ölçüde belirlemiştir⁵³.

1954 yılından itibaren ekonomik alandaki bu gelişmeler tersine dönmeye başlamıştır. Ekonomik alandaki plansızlık, önemli bir kaynak savurganlığına neden olmuştur. Gerekli önlemler alınmadan yürütülen makineleşme, hem erozyonu hızlandırmış, hem de ülkenin dışa bağımlılığını artırmıştır. Yatırımlar, çok kez oy kaygısıyla yönlendirilmiş, verimlilik ilkesi yeterince göz önüne alınmamıştır. Yol ve köprü ihaleleri, devlet sırtından büyük vurgunlara yol açmıştır. Diğer önemli bir problem, büyük ticaret ve kısmen de sanayi burjuvazisinin güçlenmesine karşılık, çalışan halk kesimlerinin ve özellikle sabit gelirli orta sınıf mensuplarının güç kaybına uğraması olmuştur⁵⁴.

Bunun gibi kırsal alanda da, gerçek manasıyla bir toprak reformu yapılmadan girişilen makineleşme çabası, yarattığı ekonomik ve sosyal farklılaşmalarla, işletmelerin büyük toprak sahipleri elinde toplanmasına, yoksul ve orta halli köylülerin ise bu gelişimden yeterince pay alamamasına yol açmış, kırsaldan büyük şehirlere olan göçü hızlandırmıştır⁵⁵. Ödemeler dengesinin bozulması, dış kredi kaynaklarının kesilmesi, ekonomiyi zora sokmuş ve Türkiye ilk kez bu dönemde IMF'nin kapısını çalmak zorunda kalmıştır.

1950 öncesi CHP'yi basın, üniversite, dernek ve sendikal haklar gibi konularda devamlı eleştiren DP, ülkede demokrasinin olmadığını savunmuştur. Fakat DP, iktidarının ilk döneminde basın, sendika ve derneklerin faaliyetlerine yasal çerçevelerde izin verirken, CHP'nin tekrar kuvvetlenmeye başlaması ile sert tedbirler almaya başlamıştır. CHP geleneğinden ortaya çıkan, hatta demokratik uygulamaların olmaması sebebiyle CHP'den ayrılan DP yöneticileri, her ne kadar özgürlükleri savunan, liberal ekonomiyi benimseyen ve demokrasiden bahseden söylemlerle yola çıkmış olsalar da, zaman içerisinde hükümeti kaybetme endişesi ile vaatlerinden saparak demokratik olmayan uygulamalara başvurmuştur. Demokrat Parti'nin muhalefette benimsemiş görüldüğü özgürlükçü çizginin kırılacağı, iktidarının ilk yıllarından itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Birçok DP'li, CHP'nin iktidardan uzaklaştırılması ile hedeflenen özgürlüğün sağlandığına inanmış ve bu ne-

⁵³ Barış Ertem, "Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini Ve Marshall Planı", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21) Haziran 2009, ss.394-395.

⁵⁴ Korkut Boratav, *Gelir Dağılımı*, Gerçek Yayınları, İstanbul 1969, s.188.

⁵⁵ Süleyman İnan- Ercan Haytoğlu, *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2006, s.130.

denle DP iktidara geldikten sonra özgürlüklerin genişletilmesine yönelik söylemi terk etmişlerdir⁵⁶. Üstelik DP iktidarı, muhalefetteyken eleştirdiği CHP iktidarının baskıcı politikalarına benzer politikalar üretmekten geri kalmamıştır.

DP 1950–1960 arasında üniversite özerkliğinin zedelenmesi, basın hürriyetinin kısıtlanması, siyasi parti ve cemiyetlere toplanma yasağının getirilmesi, Mecliste diğer parti milletvekillerine konuşma hakkının verilmemesi gibi birçok anti-demokratik yasa ve uygulamalara girişmiştir. CHP iktidarında, jandarmanın kırsal kesim üzerindeki baskısından şikâyet eden DP, kendi iktidarı döneminde bunu ağırlıklı olarak üniversite ve aydın kesim üzerinde polis baskısına dönüştürmüştür⁵⁷. Hükümetlerin polis teşkilatı üzerindeki baskıları ve partizan uygulamaları daha sonraki dönemde de bu kurumun saygınlığını ve güvenilirliğini zayıflatan temel unsurlar olmuştur.

Türkiye'de bu süreç içerisinde en önemli etkiyi siyasi partiler yapmış, ülkede tek parti geleneğinden, çok partili siyasi yaşama geçilerek bir siyasi parti kültürü oluşturulmuştur. Bu siyasi partileşme sürecinde, toplumun aydınlatılmasında basın ve üniversite, işçi ve memurların haklarının savunulmasında üniversite ve sendikalar, meslek gruplarının dayanışması ve kitle örgütlerinin oluşmasında dernekler, birlikler ve odalar etkin olmuştur. Toplumda bireysellikten sivil toplum kavramına ve toplu mücadeleye doğru önemli adımlar atılmıştır. Ülkede 1957 yılı sonrasında siyasi partiler, basın, sendika, dernek ve üniversitelerin DP'ye karşı mücadelesi ve DP'nin sivil toplum örgütlerine karşı tutum ve davranışları 1960 Darbesi'ni getirmiştir. Böylece ülkede sivil toplum örgütleri önemli bir toplumsal güç olmuş, bu dönemde ülkede her şeye rağmen sendika, dernek, üniversite, basın gibi sivil toplum örgüt geleneği oluşmaya başlamıştır⁵⁸.

DP'nin sınıfsal yapısı ve hangi unsurların çıkarlarına hizmet ettiği, değerlendirmeye yapanın bakış açısına göre değişen oldukça tartışmalı bir konudur.

---

⁵⁶ Demirel, s.499.

⁵⁷ “DP iktidarlara dönemi, Türk polis teşkilatı açısından sıkıntılı bir sürecin yaşandığı bir dönem olmuştur. Özellikle polisin siyasallaştığı ve Hükümetin oyuncağı olduğu iddiası bu dönemde sık sık gündeme getirilmiştir. DP hükümetlerinin iç güvenlik yaklaşımları, yaşanan siyasi olaylar ve özellikle 27 Mayıs öncesi yoğunlaşan olaylar, Emniyet Teşkilatı'nı oldukça yıpratmıştır. Bu nedenle Emniyet Teşkilatı, askeri yönetiminin en çok mercek altına aldığı kurum olmuştur.” (Bkz: Ali Dikici, “Demokrat Parti Döneminde İç Güvenlik ve Türk Polis Teşkilatı”, *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt:3, Sayı:5, Kış 2009, s.88)

⁵⁸ Yüksel Kaştan, “Türkiye'de Demokratikleşme Hareketleri İçinde Sivil Toplum Örgütleri (1945- 1960)”, *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3 (32), (Güz 2006), s.81.

Siyasal liberalizm terimleriyle bunun tek-parti baskısına karşı yükselen bir halk hareketi olduğu ileri sürüldüğü gibi, memleketi kapitalist ve emperyalist bloğa teslim eden büyük toprak sahipleri ve ticaret burjuvazisi ortaklığı olduğu da iddia edilmiştir. Bu değerlendirmelerin her ikisi de belirli açılardan doğruluk payına sahiptir. Göz ardı edilemeyecek gerçek ise, özellikle bu dönemin ilk yıllarında Türkiye'nin o zamana kadar görülmemiş bir gelişme içine girdiğidir⁵⁹. Ancak sınıfsal alanda ortaya çıkan en önemli yenilik, toplumda şehirli-köylü ya da bürokrat-tüccar ayrımının yanına alaturka-alafranga ayrılığı getirmiş olmasıdır.

Bu ayrışma da dikkati çeken önemli bir unsur, laikliği algılayış farklılığıdır. CHP'nin sert, tavizsiz ve mutlak seküler laiklik anlayışı, muhafazakâr kesimin tepkilerine sebep olmuş, DP ve onun yolunu takip eden siyasi oluşumlar ise, değer yargılarını ön planda tutan ve bireyin inançlarını yaşamasının önündeki engelleri kaldırma prensibinden hareket etmiştir. Bu tür bir politik anlayış; siyasi baskı ve merkezin ideolojik tecavüzü karşısında mahalli gelenekleri savunarak önemli bir oy artışı sağlamıştır⁶⁰. Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetiminde, devletin kuruluşundan beri etkili olan devletçi seçkinler ve gelenekçi liberaller arasındaki mücadele de gelenekçi liberaller güç kazanmıştır⁶¹.

DP'nin Türk siyasi hayatında göz ardı edilemeyecek temel rolü, merkez sağ siyasetin temelini atmış olmasıdır. Merkez sağ ve diğer sağ partileri birbirinden ayıran nokta aşırılıklara olan uzaklıklarıdır. Merkez sağ partiler aşırılıklara tam anlamıyla kapalı iken, diğerleri aşırılıkları belli bir oranda kendi bünyelerinde toplayabilen ve aşırılıklara daha hoşgörülü yaklaşabilen partilerdir. Merkez sağ çizgi, liberal ekonomik politikalarla, toplumun inanç, değer ve hayat biçimlerinin modernleşmeyle birleştirilmesi üzerine kurulmuştur. Merkez sağ siyaset, toplumun geniş kesiminin inanç, değer yargılarının ve hayat biçimlerinin siyasi temsili olarak kabul görmektedir⁶². Bu yol, büyük bir ölçüde yeni koşullara uyum sağlayarak devam ettirilmiştir. DP ve diğer merkez sağ partiler bir ölçüye kadar benzer bir siyaset anlayışını izle-

⁵⁹ Musa Taşdelen, *Siyaset Sosyolojisi*, Kocav Yayınları, İstanbul 1997, ss.177-178.

⁶⁰ Çağlar Keyder, *Türk Demokrasisinin Ekonomi Politikası, Geçiş Sürecinde Türkiye*, (Derleyen: İrvin Cemil Schich, ve E.Ahmet Tonak), Bilim Dizisi, Belge Yayınları, İstanbul 1992, s.97.

⁶¹ Mehmet Altan, *Darbelerin Ekonomisi*, Sis Yayıncılık, İstanbul 2006, s.63.

⁶² Hüseyin Çavuşoğlu, "Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizginin Tarihi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (2), Elazığ 2009, s.265.

yerek, öncelikle ekonomik liberalizm, dini hassasiyetler ve milliyetçilikten meydana gelen bir siyaset anlayışı oluşturmuşlardır. DP'nin Arapça ezan yasağını kaldırması partiye büyük bir oy potansiyeli sağlamış, DP'den sonra gelen merkez sağ partiler, DP'nin din üzerinden elde ettiği oyları korumak ve arttırmak için benzer politikalara başvurmuşlardır⁶³.

Merkez sağ ile sol arasında günümüze kadar devam en temel çatışmalardan birisi DP ile başlayan bu dinci siyaset kavgasıdır. Türkiye solu, toplumun değer yargılarıyla gerçek bir buluşmayı bir türlü başaramamış, bundan dolayı merkez sağın din eksenli söylemlerinin laikliğe aykırı olduğunu ısrarla vurgulamıştır. Merkez sağ ise eline geçirdiği bu ganimeti kimseye kaptırmamak için var gücüyle çalışmıştır. DP'liler de halkın muhafazakâr eğilimlerini tatmin vaadinde bulunarak halkı kendi cephelerine çekmeyi başarmışlardır⁶⁴. Bu mücadele tek parti döneminde yer altına inen cemaat yapısının etkin şekilde siyaset arenasına girmesine sebep olmuş, modernitenin en temel göstergelerinden olan, ferdin bireyselleşmesinin önündeki en önemli bariyer olmuştur.

Popülizm ve Patronaj sistemi, çok partili rejim içinde DP'den sonra da diğer partilerin vazgeçemeyecekleri temel unsurlar olmuşlardır. Bu anlayışa bağlı olarak, bürokrasinin partizanlaşması ve parsellenmesi süreci de bu dönemde hız kazanmıştır.

Türk siyasetinin bu dönemdeki iki temel aktörü DP ve CHP'nin ortaya koydukları tavır, evrensel bir ideolojiye sahip olamadıklarını da ortaya çıkarmaktadır⁶⁵. DP; demokrasiyi söylemlerinde bolca kullanan, ancak bazı alanlardaki tavır ile tek parti dönemini aratan uygulamalara imza atmıştır. Zira Demokrat Parti muhalefet yıllarında geliştirilmesini ve genişletilmesini talep ettikleri demokrasi anlayışı, iktidarı döneminde demokrasiyi sınırlandırmaya dönük bir pratiğe dönüşmüştür. Bu süreçte Demokrat Parti'nin siyasal söylemi, demokrasi savunusundan, demokrasinin sınırlarının vurgulanmasına kaymıştır⁶⁶. CHP ise; değişen iç ve dış dinamiklerin geç farkında oluşunun açığını kısa sürede kapatma ve iktidarı yeniden ele geçirme adına aceleci ve

⁶³ Nuray Mert, *Merkez Sağın Kısa Tarihi*, Selis Yayınları, İstanbul 2007, s.135.

⁶⁴ Bahri Savcı, *Demokrasimiz Üzerinde Düşünceler*, A.Ü. SBF Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara 1963, ss.35-36.

⁶⁵ Fahri Yetim, *Ulus ve Zafer Gazetelerinin Karşılaştırmalı İncelemesi(1957-1960)*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Ankara 2006, s.207.

⁶⁶ Özçelik, s.186.

oldukça uzlaşmaz bir siyaset şekli belirlemiştir. Her iki parti de, ideolojik yetersizlikleri dolayısıyla güncel siyasi atışmayı temel politika olarak belirlemiş, tıkanan toplumun önünü açıcı çözüm yolları üretememiştir.

Tek parti iktidarı döneminde siyaset ve toplum arasındaki ilişki tek yönlü bir seyir izlerken, DP'nin kuruluşundan sonra bu ilişki yöneten ve yönetilen arasında karşılıklı etkileşime dayanan daha etkin bir sürece dönüşmüştür. Dolayısıyla Türk toplumunda yeni bir siyasi kültürün, siyasi sosyalleşme sürecinin, siyaset-toplum ilişkisinde bir değişim sürecinin başlamasında DP'nin önemli bir rolü vardır⁶⁷.

SONUÇ

Günümüzde tarihsel kişilikler ve olayların değerlendirilmesinde, bilimsel analizlerden ziyade, ideolojik algıların ön planda tutulması objektif bir sonuca ulaşmayı da zafiyete uğratmakta, bu tarz bir yaklaşım; geçmiş olayların aklar ya da karalar silsilesi olarak addedilmesi sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla DP döneminin tarihsel analizinde de benzer bir kısır döngü varlığını sürdürmektedir. Merkez sağ ve muhafazakâr unsurlar açısından Adnan Menderes, İslam'ın ve demokrasinin sembolü olarak addedilip, toz konulmazken, sol unsurlar açısından memleketi emperyalistlere teslim eden bir hain olarak kabul edilmektedir. Her iki taraf açısından, bilimsel bir yaklaşım olmaktan ziyade duygusal bir yaklaşımın sonucu olan bu söylem, objektif ve faydacı bir sonuç doğurmamaktadır. Dolayısıyla adı geçen dönemin değerlendirmesinde ideolojik bakış açısından kurtulabilmek sürecin ilk adımını oluştururken, bu döneme ait artıları ve eksileri bilimsel verilerle ortaya koyabilmek ikinci adımı oluşturmaktadır.

DP söylem ve uygulamalarının, Türk siyaset, ekonomi ve kültürel yapısı üzerindeki etkileri yadsınamaz bir gerçektir. Bu döneme kadar, içine kapalı, demokrasiyi şekilsel olarak yaşatan ve tabanıya kopuk bir yönetim anlayışından; daha liberal, dışa açık ve halkını kucaklayan bir yönetime geçiş bu dönemin getirdiği en önemli değişimdir. Kırsal kesimin ekonomi içerisindeki katkısını artırarak, bu sosyal yapının hayat standartlarında belirgin bir iyileşme başarısını gösteren DP, aynı şekilde bu unsurların merkeze yaklaşması ve demokrasi kültürünün gelişmesinde önemli bir ivme yaratmıştır. Bu döneme bakışta sosyolojik bir pencere açıldığında, dönemin aynı zaman-

---

⁶⁷ Ensar Yılmaz, *Dp'nin İktidara Geliş Süreci (1945-1950)*, (Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s.307.

da siyaset-toplum ilişkisinde bir değişime ve siyasi sosyalleşmede yeni bir aşamaya tekabül ettiği görülmektedir.

Ancak bu olumlu unsurların yanında ekonomide planlı bir sürecin işletilememesi, uzun vadeli çıkarların kısa vadeli çıkarlara feda edilmesi ve ekonomik alanda dışa bağımlılığın temellerinin bu dönemde atılması, etkilerini günümüze değin sürdüren bir kısır döngüyü de ortaya çıkarmıştır. Çok partili siyasal yaşamda tek adam anlayışının ve buna bağlı olarak parti içi demokrasinin etkisizleştirilmesi, günümüz parti anlayışının ilk hali olması açısından da ayrı bir önem taşımaktadır. Bunun yanında çoğunluk anlayışının(ki bu dönemden sonra ortaya çıkan iktidarlar oy çoğunluğuna dayansa da toplam oy tabanı açısından hep azınlık statüsünde kalmıştır) her şeyi yapabilme olarak algılanması yine bu dönemde başlamış, modern demokrasinin en temel göstergelerinden biri olan çoğulculuk anlayışının gelişmesi de günümüzde dahi istenen seviyeye getirilememiştir.

KAYNAKLAR

- 5665 Sayılı Türk Ceza Kanununun 526 nci Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, (1950), *T.C.Resmî Gazete*, Sayı:7335, 17 Haziran 1950.
- Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecindeki Türkiye (1945–1980)*, (3. Baskı), (Türkçesi: Ahmet Fethi), Hil Yayınları, İstanbul 2007.
- Aksiyon*, Sayı:861, 06 Haziran 2011.
- Albayrak, Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004.
- Aliefendioğlu, Yılmaz, “Seçim Sistemleri ve Siyasal Etkileri,” *Gündem, Çankaya Üniversitesi*, Sayı:21, (Nisan 2005), ss.11–16.
- Altan, Cemal, “Türkiye’de 1950–1960 Dönemi Milletvekillerinin Sosyolojik Özellikleri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 22, (Aralık 2008), ss.23–37.
- Altan, Mehmet, *Darbelerin Ekonomisi*, Sis Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam III. Cilt 1950–1964*, (6. Basım), Remzi Kitabevi, İstanbul Kasım 2000.
- Baytal, Yaşar, “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950–1957)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 40, (Kasım 2007), ss.545–567.
- Bilgiç, Sadettin, *Türkiye’de Seçimler ve Seçim Kanunları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1995.
- Birand, Mehmet Ali, *Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu*, (6.Baskı), Milliyet Yayınları:136, İstanbul Mart 1993.
- Boratav, Korkut *Gelir Dağılımı*, Gerçek Yayınları, İstanbul 1969.
- Bulut, Sedef, *Muhtıra Sonrası Demokratikleşme Hareketine Örnek Model Olarak 1973 Genel Seçimleri*, Berikan Yayınevi, Ankara 2007.
- Çavdar, Tefvik, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi: 1950’den Günümüze*, (4. Baskı), İmge Kitapevi Yayınları, Ankara 2000.
- Çavuşoğlu, Hüseyin, “Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizginin Tarihi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (2), Elazığ 2009, ss.265–278.
- Demirel, Tanel, *Adalet Partisi İdeoloji ve Politika*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- Demokrat Parti Program ve Tüzüğü*, Doğu Matbaası, Ankara 1953.
- Dikici, Ali, “Demokrat Parti Döneminde İç Güvenlik ve Türk Polis Teşkilatı”, *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt:3, Sayı:5, Kış 2009, ss.61–94.
- Eroğul, Cem, *Demokrat Parti – Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara 1998.

- Ertem, Barış, “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini Ve Marshall Planı”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21) Haziran 2009, ss.377–397.
- Gez, Başak Ocak, “Türkçe Ezan Meselesi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. II, Sayı: 6–7, İzmir 1997, ss. 157–168.
- Günel, Erdoğan, *Türkiye’de Demokrasinin Yüz Yıllık Serüveni*, Karakutu Yayınları, İstanbul 2009.
- Günel, Erdoğan, *Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üstündeki Etkileri*, Turhan Kitabevi, Ankara 2005.
- Haytoğlu, Ercan- İnan,Süleyman, *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2006.
- Ilıcak, Nazlı, *15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor*, Cilt II, Kervan Yayınları, İstanbul 1975.
- İleri, Ülkü, *Türkiye’de Toplumsal Değişimin Çalışma İlişkileri Üzerindeki Etkileri*, Tühis Yayınları, Ankara 2009.
- İstatistik Göstergeler, DİE, 1923–2007.
- Kaştan, Yüksel, “Türkiye’de Demokratikleşme Hareketleri İçinde Sivil Toplum Örgütleri (1945- 1960)”, *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3 (32), (Güz 2006), ss73–90.
- Keyder, Çağlar, *Türk Demokrasisinin Ekonomi Politikası, Geçiş Sürecinde Türkiye*, (Derleyen: İrvın Cemil Schich, ve E.Ahmet Tonak), Bilim Dizisi, Belge Yayınları, İstanbul 1992.
- Koçak, Cemil, *Siyasal Tarih (1923–1950)- Çağdaş Türkiye (1908–1980)*, (10.Baskı), Cem Yayınları, İstanbul 2008.
- Kongar, Emre, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1997.
- Kongar,Emre, *21. Yüzyılda Türkiye*, (26.Basım), Remzi Kitapevi, İstanbul 2000.
- Mert, Nuray, *Merkez Sağın Kısa Tarihi*, Selis Yayınları, İstanbul 2007.
- Milliyet*, 18 Nisan 1960.
- Örs, Birsen, *Türkiye’de Askeri Müdahaleler*, Der Yayınları, İstanbul 1996.
- Öymen, Örsan, *Bir İhtilal Daha Var*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1986.
- Özçelik, Pınar Kaya, “Demokrat Parti’nin Demokrasi Söylemi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 65(3), Ankara 2010, ss.163–187.
- Özdağ, Ümit, *Ordu-Siyaset İlişkisi*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1991.
- Parasız, İlker, *Türkiye Ekonomisi; 1923’ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa 1998.

- Savcı, Bahri, *Demokrasimiz Üzerinde Düşünceler*, A.Ü. SBF Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara 1963.
- Shaw, Stanford Shaw-Ezel, Kural *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt II, E Yayınları, İstanbul 1982.
- Taşdelen, Musa, *Siyaset Sosyolojisi*, Kocav Yayınları, İstanbul 1997.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasi Partiler, 1859–1952*, Arba Yayınları, İstanbul 1995.
- Tunçay, Mete, *Siyasal Tarih (1950–1960), Çağdaş Türkiye 1908–1980 Türkiye Tarihi:4*, (Derleyen: Sina Akşin), (4. Basım), Cem Yayınevi, İstanbul Ekim 1995.
- Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (10Kasım 1938 – 14 Mayıs1950)*, 4. Kitap, I.Bölüm, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999.
- Turhan, Mümtaz, *Siyasal Elitler*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1991.
- Üstel, Aziz 'Öküz Anadolulu sen nerden benim efendim oluyorsun!', Star, 5 Ocak 2012
- Yeşilkaya, Neşe, *İdeoloji ve Mimarlık*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- Yetim, Fahri, *Ulus ve Zafer Gazetelerinin Karşılaştırmalı İncelemesi(1957–1960)*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Ankara 2006.
- Yılmaz, Ensar, *Dp'nin İktidara Geliş Süreci (1945-1950)*, (Doktora Tezi) , Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Zafer, 1 Mayıs 1960.
- Zürcher, Eric Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

